

อุดมการณ์ นิยมไทย

ส่วนที่ 3

บทความพิเศษ

คำปราศรัย

ของ

ฯพณฯ พลเอก เปรม ติณสูลานนท์ นายกรัฐมนตรี

เกี่ยวกับนโยบายส่งเสริมวัฒนธรรม ความสะอาด และวินัยแก่ประชาชน
พี่น้องที่รักทั้งหลาย

ในโอกาสแห่งปีการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบรอบ 200 ปี นี้ รัฐบาลมี
วัตถุประสงค์หลายประการ เช่น พัฒนาศิลป วัฒนธรรมสถานสำคัญๆ ตลอดจนวัฒนธรรม
ขนบธรรมเนียมอันดีงามของชาวไทย และเป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติให้ดำรงคงอยู่
ชาติไทยต่อไป

คืนนี้ ผมมาพบกับพี่น้อง เพื่อขอความร่วมมือในเรื่องวัฒนธรรม

คำว่า “วัฒนธรรม” หมายถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อย
และความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ ตลอดจนถึงการประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในศีลใน
ธรรม และมีความกตัญญูรู้คุณ ถ้าพิจารณาตามความหมายที่กล่าวมาแล้วนี้ คนไทยก็
เป็นชาติที่มีวัฒนธรรมมาช้านาน เพราะคนไทยมีทั้งความกลมเกลียว ความเป็นระเบียบ
และมีความเคารพแก่ผู้มีพระคุณ ตลอดมา แม้บางครั้งความกลมเกลียวความสามัคคี
ของเราจะเสื่อมคลายไปบ้าง แต่ก็เพียงชั่วคราวชั่วครวญ ถ้าเรารีบแก้ไข หาทาง
ปรับปรุงตัวเสียก็คงจะไม่สายเกินไป คนไทยนั้นไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในส่วนใดของประเทศ
นับถือศาสนาใด หรือมีอาชีพใด จะเป็นลูกจ้าง นายจ้าง นักธุรกิจ นักการเมือง หรือ
ข้าราชการ ก็ถือว่าเป็นคนไทย และเป็นส่วนหนึ่งของชาติ และมีความสำคัญมิได้ยิ่ง
หย่อนไปกว่ากัน เปรียบประดุจฟันเฟืองแห่งเครื่องจักร แม้จะเป็นฟันเฟืองตัวเล็กที่สุด

แต่ก็มีความสำคัญ และหากเกิดขัดข้องชั่วคราวขึ้นมา ก็ย่อมมีผลกระทบถึงเพียงตัวใหญ่ โดยหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในด้านความเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยพื้นฐาน คนไทยเคยมีระเบียบวินัยดี มาแต่ก่อน หากปัจจุบันเราจะละเลยกันไปบ้าง ตัวอย่างที่เห็นง่ายที่สุดคือการขับรถ แทนที่เราจะถือกันว่า การขับรถที่ถูกกฎจราจรเป็นวิธีขับรถที่ดี เรากลับถือกันว่าถ้าอยาก จะไปเร็วต้องทำผิดกฎจราจร การข้ามถนนก็เช่นกัน แทนที่จะข้ามสะพานลอยก็กลับ ปีนรั้วเสียบ้าง หรือข้ามถนนได้สะพานลอยเสีย การทำอะไรง่าย ๆ โดยไม่คำนึงถึงผล ได้ผลเสียที่จะตามมา หรือไม่คำนึงถึงกรอบของระเบียบวินัยแล้ว การปฏิบัติเช่นนั้น คุณภาพของคนย่อมเสื่อมไป

ในการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม พี่น้องทั้งหลายคงเห็นพ้องต้องกันว่า เราจะมุ่งพัฒนา แต่ทางวัดทุกอย่างเดี๋ยวหาเพียงพอไม่ เราจำเป็นต้องพัฒนาคุณภาพหรือคุณสมบัติของ คนในชาติด้วย ผมจึงใคร่ขอร้องและขอความร่วมมือจากพี่น้องทุกหมู่เหล่าโปรดสมัครใจ ถือเอาฤกษ์งามยามดีในวาระสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ร่วมใจกันเสริมสร้าง ปลุกฝัง และปฏิบัติตามหลักแห่งคุณธรรมพื้นฐาน 5 ประการ คือ

1. การพึ่งตนเอง ขยันหมั่นเพียร และมีความรับผิดชอบ
2. การประหยัดและหมั่นออม
3. การมีระเบียบวินัย และเคารพกฎหมาย
4. การปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนา
5. ความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

คุณธรรม 5 ประการนี้ คือแนวทางปฏิบัติที่จะทำให้คนไทยมีคุณภาพแห่งชีวิตดีขึ้น ทุกคนจะประกอบอาชีพด้วยความขยันขันแข็ง อดทน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ รู้จักใช้จ่ายให้พอดี ไม่ฟุ่มเฟือยจนเกินตัว รักษากฎระเบียบแบบแผนของบ้านเมืองไว้ ใช้หลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เทอดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และ มีความภูมิใจในความเป็นไทยของเรา

ข้อพิสูจน์อีกประการหนึ่งที่แสดงว่า คุณภาพของประชาชนเป็นส่วนสำคัญ ยิ่งก็คือ การที่เรารักษาความเป็นเอกราช และความเป็นไทย ให้ดำรงอยู่ได้ตลอดระยะเวลาอันยาวนาน ก็เพราะประชาชนชาวไทยแต่ครั้งบรรพกาลจนถึงปัจจุบัน มีความ

สำนึกอย่างสูงในพระมหากษัตริย์คุณ ขององค์สมเด็จพระบรมกษัตริยาธิราชที่ได้ทรง ปกป้องครองชาติบ้านเมือง สร้างสรรค์ความเจริญนานัปการ สืบทอดมาให้เราได้อาศัย อยู่ด้วยความปลอดภัย มีศักดิ์ศรี ยังยืนมาสืบจนถึงปัจจุบัน ความจงรักภักดีเทอดทูน พระมหากษัตริย์ ไว้เหนือสิ่งอื่นใดของคนไทย จึงถือเป็นคุณสมบัติล้ำเลิศยากที่จะ หาชาติใดมาเทียบได้

พี่น้องที่รักครับ ผมขอเรียนย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ขอเชิญชวนให้พี่น้องชาวไทย ที่รักทั้งหลาย ได้ช่วยกันรักษา และปฏิบัติตามวัฒนธรรมอันดีงามของชาติด้วยการรักษา ความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความกลมเกลียว และความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ด้วย ความสมัครใจ และด้วยความสำนึกในคุณค่า อันจะเป็นการเสริมสร้างทรัพยากรบุคคล ในชาติของเรา ให้เจริญยิ่งขึ้นไป

อนึ่ง ในวันที่ 27 มีนาคม นี้ ใครขอเชิญชวนบรรดาพี่น้องทั้งหลายใน ต่างจังหวัด ร่วมกับเจ้าหน้าที่ภูมิภาคทุกจังหวัด ร่วมกันรณรงค์รักษาความสะอาดและ จัดระเบียบวินัยการจราจร ในท้องที่ของพี่น้องโดยทั่วกัน และในวันอาทิตย์ที่ 28 มีนาคม ใครขอเชิญชวนพี่น้องในกรุงเทพมหานคร ทุกเขต ดำเนินการเช่นเดียวกัน

สุดท้ายนี้ ผมขอตั้งความหวังไว้ว่า ในปีแห่งการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ครบ 200 ปี นี้ พี่น้องทั้งหลายจะร่วมใจช่วยกันด้วยความภาคภูมิใจ ในการสร้างบ้าน เมือง และสังคมของเราให้มีระเบียบวินัย สะอาดสดใส และยึดมั่นในคุณธรรมพื้นฐาน 5 ประการ เป็นแนวทางยึดถือปฏิบัติต่อไปเป็นประจำ จนกลายเป็นนิสัยประจำชาติไทย และพร้อมใจกันธำรงรักษาไว้ให้ยืนยงคู่กับชาติไทย ตลอดไปชั่ววันรันดร์

สวัสดี

พระบรมราชจักรีวงศ์

ทรงส่งเสริมความนิยมไทย

ประพัฒน์ ตริณรังค์

เรื่อง ความนิยมไทย ปรากฏหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรของทางราชการครั้งแรก ในมาตรา 5 แห่งพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 ซึ่งมีข้อความว่า

“มาตรา 5 วัฒนธรรมซึ่งประชาชนชาวไทยจักต้องปฏิบัติตามดังที่กล่าวไว้ในมาตราก่อนหน้านี้ นอกจากจะได้กำหนดไว้โดยพระราชบัญญัติแล้ว ให้กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาได้ในกรณีดังต่อไปนี้

1. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยาและมารยาทในที่สาธารณะสถาน หรือที่ปรากฏแก่สาธารณชน

2. ความมีสมรรถภาพและมารยาทเกี่ยวกับวิธีดำเนินงานอาชีพ

3. ความนิยมไทย

ต่อมาเมื่อพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติออกมาใหม่ คือ พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 ยกเลิกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2483 และขยายขอบข่ายงานวัฒนธรรมของชาติให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เช่น ให้จัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ให้แบ่งงานของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ออกเป็น 4 สำนัก และอำนาจหน้าที่ของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เป็นต้น เรื่อง ความนิยมไทย ยังคงบัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติฉบับนี้ คือมาตรา 6 มีข้อความว่า

“มาตรา 6 วัฒนธรรมซึ่งบุคคลจักต้องปฏิบัติตาม นอกจากจะได้กำหนดไว้โดยพระราชบัญญัติแล้ว ให้กำหนดโดยพระราชกฤษฎีกาได้ในกรณีดังต่อไปนี้

1. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกาย จรรยาและมารยาทในที่สาธารณะสถานหรือที่ปรากฏแก่สาธารณชน

2. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการปฏิบัติตนและการปฏิบัติต่อบ้านเรือน
3. ความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการประพฤติตนอันเป็นทางนำมาซึ่งเกียรติของชาติไทยและพระพุทธศาสนา
4. ความมีสมรรถภาพและมารยาทเกี่ยวกับวิธีดำเนินงานอาชีพ
5. ความเจริญงอกงามแห่งจิตใจและศีลธรรมของประชาชน
6. ความเจริญก้าวหน้าในทางวรรณกรรมและศิลปกรรม
7. ความนิยมไทย

เรื่องความนิยมไทย ตามหลักฐานที่ปรากฏและได้อ้างมานี้ นั้น ยังเป็นคำสั้น ๆ ไม่มีคำอธิบาย จนกระทั่งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้ตั้งสำนักวัฒนธรรมทางจิตใจขึ้น โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา 11 แห่งพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช 2485 จึงได้มีคำอธิบายเรื่อง ความนิยมไทย ของสำนักนี้โดยอธิบายไว้ในเรื่อง “หลักปลุกฝังความดี” ว่า

“ความนิยมไทย คือการที่คนไทยนิยมชมชอบในความเป็นไทยของตน สนับสนุนและส่งเสริมคนไทยและชาติไทย อันเป็นวัฒนธรรมส่วนหนึ่งที่แสดงถึงความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ คนไทยพึงนิยมไทยโดยแสดงออก ดังนี้

1. นิยมในเชื้อชาติ ได้แก่การรักนับถือคนไทยด้วยกันและชาติไทย ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามคนไทยและชาติไทยอันจะก่อให้เกิดเสื่อมเสียเกียรติของชาติ ไม่เห็นชาติอื่นดีกว่าชาติไทย
2. นิยมในขนบธรรมเนียมประเพณี คือนิยมถือหลักปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทย
3. นิยมในสิ่งประดิษฐ์ คือนิยมใช้ของที่คนไทยทำหรือทำในเมืองไทย นิยมซื้อของที่คนไทยขาย”

เรื่อง ความนิยมไทย ตามหลักฐานที่ได้อ้างมานี้ เกิดขึ้นในสมัยที่ไทยมีระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

สำหรับพระราชกรณียกิจที่จะพิจารณาว่าเป็นการส่งเสริมความนิยมไทยในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น ควรพิจารณาเป็นเรื่อง ๆ ดังนี้

1. การสร้างราชธานีหรือเมืองหลวง คือกรุงรัตนโกสินทร์

พระราชกรณียกิจในเรื่องนี้ เริ่มเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จผ่านพิภพปราบดาภิเษกเป็น พระปฐมกษัตริย์แห่งบรมราชจักรีวงศ์ ใน พ.ศ. 2325 แล้ว ได้โปรดให้ดำเนินการย้ายพระนครจากฝั่งธนบุรีมายังฝั่งพระนครทันที โดยทรงกำหนดให้สร้างให้เหมือนกับกรุงศรีอยุธยา ทั้งปราสาทราชวังและวัดวาอาราม

ผลของการสร้างพระนครเป็นราชธานีแห่งใหม่นี้ ปรากฏว่ามีสิ่งสำคัญเกิดขึ้น เป็นที่เชิดหน้าชูตาของประเทศชาติของไทยตราប់ถึงปัจจุบันคือ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม(วัดพระแก้ว) พระบรมมหาราชวัง อันประกอบด้วยปราสาทราชวัง มีความงามวิจิตรที่หาที่เปรียบได้ยาก พระบรมมหาราชวังแห่งนี้เป็นที่ประทับของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเป็นศูนย์กลางบริหารราชการแผ่นดินแทบทุกพระองค์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระบรมมหาราชวังได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์ให้วิจิตรงดงามมาโดยตลอด แม้จะมีการสร้างพระราชวังอื่น ๆ ขึ้นอีกในรัชกาล ต่อ ๆ มา แต่ความงดงามและความศักดิ์สิทธิ์ของวัดพระศรีรัตนศาสดารามและพระบรมมหาราชวังยังคงมีอยู่ และได้ขยายขอบเขตของพระนครออกไปตามความเจริญของบ้านเมือง

2. การเศรษฐกิจ

การค้ากับต่างประเทศ

การค้าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีการค้าสำเภาติดต่อกับประเทศจีน มีทั้งของหลวงและเอกชน จนบางท่านได้ชื่อว่าเป็นเศรษฐกิจสำเภา คือเจ้าพระยารัตนาธิเบศร์ สมุหนายก (ตันสกุล รัตนกุล) ในพงศาวดารกล่าวว่า ผลประโยชน์ได้มาจากการค้าสำเภา...ทั้งของหลวงและของเจ้านาย ข้าราชการ พ่อค้า เหล่านี้ เรือ (สำเภา) เหล่านี้ต่อในกรุงเทพฯ บ้าง ตามหัวเมืองบ้าง บรรทุกสินค้าออกไปขายยังเมืองจีนทุกปี บางลำขายแต่สินค้า บางทีก็ขายทั้งสินค้าและเรือด้วยกัน ได้กำไรในการค้าสำเภาเป็นอันมาก ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย การค้าของหลวงสำหรับส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศเป็นหน้าที่ของพระคลังสินค้า มีเรือหลวงดำเนินการหลายลำ สินค้าที่นำออกไปขายก็มี เหล็ก ดีบุก ทองแดง ตะกั่ว ไม้สัก ไม้แดง ยาง ข้าว น้ำตาล พริกไทย ยาสูบ ปลาเค็ม ครั่ง รังนก เกลิอ น้ำมัน กระวาน ฝ้าย หมาก หนึ่งโค หนึ่งกระบือ หนึ่งช้าง หนึ่งแรด หนึ่งกวาง หนึ่งเสือ

หนังงู หนังปลากระเบน เขาควาย เขาหัว เขากวาง นอแรด กระดุกโค กระดุกกระบือ กระดุกช้าง กระดุกเสือ กระดุกแรด งาช้าง เอ็น กวาง กระ ขนนกต่าง ๆ เปลือกโปลง กล้าผัก แลช้าง เมืองที่ติดต่อค้าขายออกไปขายมีจีน เวียดนาม กัมพูชา มลายู สิงคโปร์ อินโดนีเซีย ศรีลังกา สหรัฐอเมริกา และ อังกฤษ

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงเคยค้าขายมาแล้วจนสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงเรียกว่า เจ้าสัว การค้ากับต่างประเทศในรัชกาลนี้คงเป็นไปเช่นเดียวกับในรัชกาลที่ 2 กล่าวคือ มีการติดต่อค้าขายกับจีน มลายู สิงคโปร์ เกาหลี เวียดนาม อังกฤษ อินเดีย และสหรัฐอเมริกา แต่มีเหตุการณ์บางอย่างที่ทำให้การค้าของไทยต้องเปลี่ยนแปลงในเวลาต่อมา คือ พวกมิชชันนารีอเมริกัน เข้ามาตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ เช่น หมอบรัดเลย์ ซึ่งได้นำเอาเครื่องพิมพ์เข้ามาด้วย และไทยได้ต่อเรือกำปั่นอย่างฝรั่งได้ และเป็นการเริ่มยุคสมัยแห่งเครื่องจักรกลที่ทำให้เลิกใช้เรือสำเภาไปในที่สุด และพวกมิชชันนารีอีกเหมือนกันได้ออกหนังสือพิมพ์ข่าวเป็นภาษาไทยเป็นครั้งแรกชื่อ บางกอกกริโกเดอ อันเป็นความเจริญแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในยุโรปและอเมริกาได้เริ่มแผ่เข้ามาสู่ผืนแผ่นดินไทยในรัชกาลนี้โดยได้รับพระบรมราชานุญาต มิได้ทรงขัดขวางแต่ประการใด

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเปิดการค้าอย่างกว้างขวางตั้งแต่ พ.ศ.2398 ไม่มีการผูกขาดสินค้าเป็นของหลวง และไม่มีสินค้าที่ต้องห้ามใด ๆ ดังเช่นในรัชกาลก่อน ๆ เป็นการเปิดประตูการค้ากับนานาประเทศอย่างแท้จริง และการค้ากับต่างประเทศเจริญขึ้นอย่างน่าพิศวงทีเดียว สินค้าไทยขายคล่อง สินค้าขาออกของไทยก็มี ข้าว ไม้สัก ยาง น้ำมันมะพร้าว น้ำตาลทราย น้ำตาลโตนดเกลือ พริกไทย กระวาน ครั่ง ดีบุก เหล็ก งาช้าง นอแรด เขากวาง เขาละมั่ง เขาควาย เอ็น หนังแรด กระดุกเสือ หนังกระบือ หนังโค กำนาน รังนก ปลาแห้ง กุ้งแห้ง กะปิ น้ำมันยาง ชัน ไม้แดง ใต้ หวาย เปลือกโปลง ปลิงทะเล ทองคำฝ้าย คราม ตะกั่ว ไม้หอม แกแล ยาสูบ เพชรพลอย ไม้มะเกลือ น้ำมันปลา พริกแห้ง กระ ขนนกต่าง ๆ หัวหอม ขิง เต้าหู้ ปลาทุเค็ม และกาแฟ และเพื่อให้เศรษฐกิจของชาติดีขึ้น ตลอดจนการค้าคล่องตัวมากขึ้นได้โปรดให้ตั้งโรงกษาปณ์ สิทธิการทำเหรียญเงิน เหรียญทอง และเหรียญโลหะอื่น ๆ เช่น ทองแดง ที่เรียกว่า

โสฬส อัฐ ไพ ขึ้นใช้แทนเงินพดด้วง และเบี้ยสำหรับแลกเปลี่ยนในการซื้อขาย เมื่อ พ.ศ.2403 ต่อมาเปลี่ยนเป็นสตางค์ และเป็นแบบอย่างของการใช้เหรียญบาท เหรียญสลึง สตางค์ ในยุคต่อมา และ พ.ศ. 2406 ก็เริ่มใช้ธนบัตร แต่ไม่ใช้ธนบัตรในรูปลักษณะอย่างทุกวันนี้ ธนบัตรแบบทุกวันนี้ได้เริ่มใน พ.ศ. 2445 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้ากับต่างประเทศของไทยเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น สิ่งอันเป็นอุปสรรคสำคัญในการค้าที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ก็คือ การไปรษณีย์โทรเลข (ตั้งขึ้น พ.ศ.2428) รถไฟ (พ.ศ.2434) ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การค้าทั้งภายนอกและภายในประเทศเจริญมากขึ้น จึงทรงตั้งกรมสถิติพยากรณ์ (พ.ศ. 2458) และได้เปลี่ยนเป็นกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ในปีเดียวกัน เพราะขยายขอบเขตของงานทางด้านการค้าให้มากขึ้น หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 1 การค้าระหว่างประเทศยิ่งเจริญและขยายขอบเขตมากยิ่งขึ้น พระองค์ได้โปรดให้ตั้งสภาเผยแผ่พาณิชย์ และยกฐานะกรมพาณิชย์และสถิติพยากรณ์ เป็นกระทรวงพาณิชย์ ใน พ.ศ. 2463 อันเป็นที่มาแห่งกระทรวงพาณิชย์ปัจจุบัน

การค้าภายในประเทศ การค้าภายในประเทศซึ่งเกี่ยวกับการส่งเสริมคนไทยให้มีความนิยมไทยอย่างไรบ้างนั้น ไม่มีรายละเอียดมากนัก เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดินทร์) ได้กล่าวข้อความตอนหนึ่งไว้อย่างน่าสนใจในปาฐกถา เรื่อง “สยามกับพาณิชย์” ที่สามัคยาจารย์สโมสรสถาน เมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ.2475 เฉพาะเรื่องการค้าในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนหนึ่งว่า

“สยามอุดมสมบูรณ์ด้วยโภคทรัพย์แผ่นดิน แต่เราทำกันเพียงพอกินพอใช้ในพื้นที่เมือง (Local Consumption) ต่อเมื่อมีอะไรเหลือเพื่อจึงคิดส่งไปขายต่างประเทศ เพื่อแลกเปลี่ยนหรือได้เงินซื้อของต่างประเทศที่เราขาด เช่น เครื่องจักร เครื่องนุ่งห่ม และศัสตราวุธ เป็นต้น”

ภาษีและอากร

ภาษีได้แก่ส่วนที่เก็บจากทรัพย์สินหรือธุรกิจ คือภาษีขาเข้าและขาออก สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 คงเก็บจากเรือสินค้าขาเข้าขาออกเช่นเดียวกับสมัยกรุง

ครีอยุธยา คือเก็บร้อยละสาม ถ้าเป็นเรือผ่านไปผ่านมาเก็บร้อยละห้า ถึงรัชกาลที่ 2 ภาษีสินค้าขาเข้าเก็บร้อยละแปด ขาออกเก็บเป็นอย่างๆ และยังมีภาษีอีกชนิดหนึ่ง เรียกว่าภาษีเบิกร่อง เป็นภาษีที่เก็บจากเรือที่ได้รับอนุญาตให้เข้ามาค้าขาย ซึ่งเก็บตามความกว้างของปากเรือ รัชกาลที่ 3 เก็บวาละ 1,700 บาท สำหรับเรือที่มีสินค้า วาละ 1,500 บาท สำหรับเรือที่ไม่มีสินค้า รัชกาลที่ 4 เก็บภาษีได้เพียงร้อยละสามตามสัญญาที่ผูกบังคับ การค้าของพระคลังสินค้าต้องเลิก เพื่อเปิดให้มีการค้าอย่างเสรี ภาษีขาออกมีจำกัดเป็นรายสิ่ง เช่น งาม้างส่งออกหนักหาบละ 10 บาท เป็นต้น การค้าเจริญมาก แต่มีข้อเสียตรงที่เก็บสัญญาการค้าไม่ได้ เพราะเมื่อเวลานานเข้า ความลำบากก็ยิ่งเพิ่มพูนยิ่งขึ้น รัชกาลที่ 5 ทรงพยายามแก้สัญญาอย่างเต็มที่ แต่แก้ไขสำเร็จลงได้ในรัชกาลที่ 6 เมื่อไทยส่งกองทหารเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ซึ่งต้องใช้เวลาแก้ไขกฎหมายของไทยอื่นๆ อีกเป็นเวลาอีกหลายปี

อากร ได้แก่ ค่าธรรมเนียมที่เก็บจากสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือทำขึ้นเพื่อการค้า ได้แก่ อากรบ่อนเบี้ย อากรสุรา อากรสมพัตสร (เก็บจากผลไม้ขึ้นต้น) เป็นต้น

ภาษีอากรที่เก็บได้ ปรากฏว่าน้อยมาก ไม่พอใช้จ่ายของประเทศ จึงต้องอาศัยการค้าสำเภาและการติดต่อทางการค้ากับต่างประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว

เงินเดือนข้าราชการ

ก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ไม่มีใครได้รับเงินเดือน พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหัวหน้าในการหาเงินและจ่ายเงินของประเทศ และพระราชทานเบี้ยหวัดหรือเงินปีให้แก่ผู้รับราชการ ข้าราชการผู้ใหญ่นอกจากจะได้เงินปีแล้ว ยังได้รับผลประโยชน์ทางส่วนลดของภาษีอากร และได้จากแรงงานของผู้ที่อยู่อาศัยในปกครองด้วย ถึงรัชกาลที่ 5 ทรงเปลี่ยนวิธีการใหม่ให้ข้าราชการรับเงินเดือน แล้วทรงเลิกการพระราชทานเบี้ยหวัด และยกเลิกส่วนลดทั้งหมด แล้วแยกการเงินของประเทศออกเป็นเงินส่วนพระองค์ เรียกว่า พระคลังมหาสมบัติ ซึ่งจัดหางบประมาณตามแบบอย่างในยุโรป

ออมสินและสหกรณ์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้ตั้งคลังออมสิน

และการสหกรณ์ขึ้น คลังออมสินมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนรู้จักการออมทรัพย์ และมีที่เก็บเงินไว้โดยปลอดภัย ทั้งยังได้ผลประโยชน์ คือ ดอกเบี้ยด้วย ส่วนสหกรณ์นั้น เป็นวิธีรวมแรงรวมงานรวมปัญญากันจัดตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจ โดยมีวัตถุประสงค์ตามหลักของการช่วยตัวเอง ช่วยกันและกัน และประหยัด เพื่อให้เกิดความเจริญในทางเศรษฐกิจและสังคม

3. วัฒนธรรม

ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมไทย

ตั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระมหากษัตริย์และราชกรูต่างได้พยายามฟื้นฟูขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของไทยเราที่เคยมีเคยพบมาในกรุงศรีอยุธยา ดังได้กล่าวถึงเรื่องต่างๆ มาแล้วในตอนต้นๆ เช่น เรื่องการสร้างปราสาทราชวัง การสร้างวัดวาอาราม แต่ครั้งถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ฝรั่งได้แผ่อานาจนมาถึงตะวันออกและเริ่มมีผลมาถึงไทยในรัชกาลนี้ ทั้งทางแสนยานุภาพและทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเรื่องที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะองค์พระประมุขของชาติในขณะนั้นต้องรับพระราชภาระแก้ไข

เมื่อสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แล้ว ได้ทรงแก้ไขด้วยวิธีเรียนรู้จักวัฒนธรรมของยุโรปแล้วรับมาใช้ พร้อมทั้งเรื่องวิทยาศาสตร์ ทรงใช้วิธีเลือกคัดเอาเฉพาะที่จะเอาตัวรอดได้โดยมิได้ทิ้งหลักดี ๆ ของไทยเสียทั้งหมด เช่น ความพยายามเรียนภาษาศิลปศาสตร์แบบยุโรป และรับเอาวัฒนธรรมบางอย่างมาใช้ตลอดจนกิริยาที่เห็นว่าสุภาพในวงสังคม ดังนั้น จึงเกิดการเปลี่ยนแปลงทางขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมขึ้นในรัชกาลนี้หลายอย่าง เช่น โปรดให้สวมเสื้อในเวลาที่จะออกจากบ้านไปยังสถานที่ต่าง ๆ และให้ชาวต่างประเทศเข้าเฝ้าในงานพระราชพิธีบางพิธี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเจริญรอยวัฒนธรรมใหม่ที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมชนกนาถได้ทรงเริ่มไว้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ยังได้ทรงตั้งงานต่าง ๆ ที่ต้องสิ้นเปลืองออกไป เช่น ทรงสั่งไว้ว่าในงานพระบรมศพของพระองค์ ให้จัดการมหรสพ การเลี้ยงอาหาร และจำนวนวันที่ทำงาน เลิกประเพณีตั้งพระบรมศพที่พระเมรุหลายวัน พระเมรุก็ให้สร้าง

เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับการถวายพระเพลิงเรื่องนี้ตัดทั้งเวลาและประหยัดค่าใช้จ่ายลงได้อย่างมากมาย พร้อมกันนี้ก็ทรงสั่งให้ราษฎรเลิกโกนผมไว้ทุกข์เวลาที่พระเจ้าแผ่นดินสวรรคต และใน พ.ศ. 2413 พระองค์เสด็จประพาสสิงคโปร์โปรดให้ผู้โดยเสด็จเลิกไว้ผมทรงมหาดไทย แล้วให้เปลี่ยนเป็นตัดอย่างฝรั่ง รวมทั้งพระองค์เองด้วย ผู้หญิงก็โปรดให้เลิกไว้ผมปีก (คือมีเรือนผมอยู่บนกลางศีรษะ ตัดเกรียนรอบศีรษะไว้ผมเป็นฟูที่ริมหูทั้งสองข้างสำหรับเกี่ยวดอกไม้ เรียกว่า ผมทัด) แล้วเอาไว้ผมอย่างปัจจุบัน

การแต่งกาย เดิมไทยนุ่งโจงกระเบน หญิงนุ่งโจงกระเบนหม่มผ้าสไบเฉียง รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต่างประเทศหลายครั้ง นักเรียนไทยไปศึกษา ณ ต่างประเทศก็มากในรัชกาลนี้ การเปลี่ยนแปลงเครื่องแต่งกายของไทยเปลี่ยนแปลงไป ทั้งผู้หญิงผู้ชาย เช่น ผู้หญิงสวมเสื้อยาวกรอมแขน หรือเสื้อแขนสั้นคอปิด บางทีก็มีผ้าคล้องหรือสไบหม่มอีกทีหนึ่ง ส่วนผู้ชายมีการนุ่งกางเกง สวมเสื้อเชิ้ต มีผ้าผูกคอหรือเสื้อนอก เมื่อเสด็จประพาสประเทศอินเดีย พ.ศ. 2414 พระองค์ทรงผ้าม่วงและออกแบบเครื่องทรงเสื้อคอปิด ทรงคุมห้าเม็ด เรียกว่า ราชปะแตน

อนึ่ง ในระยะนี้ได้มีการแนะนำให้ราษฎรตัดฟันให้ขาวด้วย เพราะแต่ก่อนนิยมมีฟันเป็นสีดำด้วยการกินหมาก

และที่ทรงเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกประการหนึ่งในรัชกาลนี้ก็คือเปลี่ยนแปลงปฏิทินตามแบบสากล หรือปฏิทินทางสุริยคติเป็นทางราชการแทนปฏิทินทางจันทรคติที่เคยใช้มา แต่ยังคงใช้ปฏิทินทางจันทรคติไว้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประเพณี

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปรับปรุงประเพณีบางอย่างอีก เช่น การจัดงานพระราชพิธีพระบรมราชาภิเษกสมโภช เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2454 ได้โปรดให้จัดพิเศษยิ่งใหญ่เป็นประวัติการณ์ แล้วเชิญผู้แทนรัฐบาลและผู้แทนประเทศต่างประเศมาร่วมด้วย เพราะมีพระราชประสงค์จะอวดราชประเพณีให้ปรากฏแก่ชาวโลก

และเมื่อมีชาวต่างประเทศเดินทางเข้ามาร่วมพระราชพิธีมาก เรื่องเกี่ยวกับการแต่งตัวได้รับการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่อีกครั้งหนึ่ง สำหรับผู้หญิงมีการปรับปรุงตั้งแต่เครื่องแบบนักเรียน คือให้นุ่งผ้าพื้น สวมเสื้อฟอร์ม สุภาพสตรี นุ่ง

ผ้าถุงและไ้วผมยาว แต่ในงานหลวง สุภาพสตรีนุ่งผ้าม่วงใส่ถุงน่องรองเท้า สวมเสื้อแพรแขนยาว แต่ต่อมาผ้าถุงยาวที่มีใช้งานหลวงก็ตัดกันสั้นบ้างยาวบ้างตามความเหมาะสม กว้างบ้างแคบบ้างตามสมัยคล้ายกระโปรง ทรงผมตัดสั้นเรียกว่า “ผมซิงเกิ้ล” เมื่อเสด็จสิงคโปร์ ผู้ตามเสด็จที่เป็นผู้ชายแต่งสากล ครั้นเสด็จจวกลับแล้วเครื่องแต่งกายดังกล่าวได้รับความนิยมตัดแปลงมาเป็นเครื่องแต่งกายชาย มีการนุ่งกางเกงขาสั้นกันบ้าง สวมเสื้อนุ่งผ้าม่วงบ้าง สวมเสื้อราชนีแตนบ้าง นุ่งกางเกงขายาวแบบสากลบ้าง ตามอัธยาศัยและแพร่หลายยิ่งขึ้นในรัชกาลต่อ ๆ มา

การปรับปรุงที่สำคัญเกี่ยวกับประเพณีของคนไทยในรัชกาลนี้อีกอย่างหนึ่งก็คือ การให้คนไทยใช้นามสกุล โดยตราพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้น เพื่อให้ทราบว่าเป็นใครและมีเชื้อสายมาจากไหน เป็นการเปลี่ยนแปลงที่ทันสมัยอย่างยิ่ง เดิมคนไทยเรามีแต่ชื่อหาみなนามสกุลไม่

4. วรรณกรรม

วรรณกรรมอันสูงถึงขั้นที่ได้รับยกย่องเป็นวรรณคดีนั้น เป็นเครื่องหมายแสดงความรุ่งเรืองของชาติ เมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวกับวรรณกรรมของชาติถูกทำลายเกือบสิ้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงได้โปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิต ทั้งฝ่ายสงฆ์และฆราวาสให้ช่วยกันแต่งตั้งขึ้นใหม่หรือแต่งเติมของเก่าที่พอมีเหลืออยู่บ้าง โดยทรงมอบเรื่องราวทางพุทธศาสนาให้เป็นหน้าที่ของฝ่ายสงฆ์ นอกนั้นเป็นหน้าที่ของฝ่ายฆราวาส พระองค์เองแม้จะทรงมีพระราชภาระด้านอื่นก็ยังมีพระราชอุตสาหะทรงพระราชนิพนธ์เรื่องใหญ่และสำคัญ 2 เรื่องคือ รามเกียรติ์ และอิเหนา ส่วนที่โปรดให้คณะสงฆ์และฆราวาสจัดทำขึ้นมีเรื่องสำคัญ ๆ คือ สามก๊ก เสียมก๊ก ราชธาธิราช โคลงพยุหยาตราเพชรพวง โคลงสุภาวดี ร่ายยาวมหาวาตีกัณฑ์กุมาร มัทรี และบทมโหรีเรื่องกา ก็ เป็นต้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องรามเกียรติ์ และอิเหนา โดยทรงแก้จากพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 และทรงตัดเอาตอนที่เหมาะแก่การแสดงโขนละคร นอกจากนี้ก็มีพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสังข์ทอง มณีพิไชย คาวี และไกรทอง ส่วนหนังสือวรรณคดีเรื่องสำคัญที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ก็

มีเช่น ขุนช้าง ขุนแผน ซึ่งก็สำคัญๆ ในรัชสมัยร่วมกันแต่ง นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ ให้กวีแต่งมหากาฬคำหลวงที่ขาดหายไป 6 กัณฑ์ให้บริบูรณ์ คือ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มัทรี สักกบรรพ และ ฉกษัตริย์ นอกจากนี้ก็มีเรื่องที่สำคัญในรัชกาลนี้แต่งขึ้น คือ นิราศนรินทร์ของนายนรินทร์วิเศษ นิราศพระยาตรัง หรือ นิราศตามเสด็จลำน้ำน้อย เป็นต้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในรัชกาลนี้แม้จะไม่ปรากฏว่ามีพระราชนิพนธ์ แต่พระองค์ก็ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจทางด้านนี้อย่างดียิ่ง เช่น วรรณคดีที่เกิดขึ้นที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) เรียกกันว่า จารึกวัดพระเชตุพน ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้จารึกไว้เมื่อทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพนฯ เสร็จ นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่สำคัญๆ ในรัชกาลนี้แต่งไว้ เช่น ลิลิตตะเลงพ่าย ลิลิตกระบวนพยุหยาตราฉันทกฤชณาสอนน้อง ปฐมสมโพธิกถา ของสมเด็จพระกรมพระยา-ปรมาธิบดีชิโนรส นิราศภูเขาทอง นิราศเมืองแกลง โคบุตร พระอภัยมณี สวัสดิรักษา ของสุนทรภู่ โคลงโลกนิติของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระเดชาดิศร ระเด่นลันได ของ พระมหามนตรี (ทรัพย์) นิราศลอนดอนของหม่อมราโชทัย (กระต่าย) เป็นต้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์มหากาฬกัณฑ์วนปเวสน์ และฉกษัตริย์ขึ้นใหม่ และพระราชนิพนธ์บทเปิดโรงโขนและละคร แต่อย่างไรก็ตาม ในรัชกาลนี้งานวรรณกรรมส่วนมากเป็นเรื่องทางพระพุทธศาสนา

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องสำคัญๆ ไว้หลายเรื่อง ทั้งกวีนิพนธ์ และความเรียง คือเสด็จประพาสไทรโยค เสด็จประพาสจันทบุรี เสด็จประพาสชวากว่าสามเดือน พระราชพิธี 12 เดือน พระราชวิจารณ์จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี ไกลบ้าน เงาะป่า ลิลิตนิราชาคริต และยังมีพระราชนิพนธ์สิ่งลงอันพันละน้อยอีกมากมาย และในรัชกาลนี้เอง ได้ทรงสร้างหอพระสมุดวชิรญาณขึ้นเพื่อรวบรวมหนังสือดีทั้งเก่าและใหม่ และในรัชกาลนี้ก็เหมือนกันที่เกิดขึ้นหนังสือรายเดือนรายปักษ์ลงเรื่องเกี่ยวกับแบบแผน ประเพณี โคลงกระทู้ และประวัติศาสตร์ เป็นต้น และบางฉบับก็เป็นเรื่องสมัยใหม่ เช่น วชิรญาณ ลัทธิวิทยา ทวีปัญญา มิตรสภา เป็นต้น นอกจากนี้ยังเริ่มเขียนเรื่องแบบ

นวนิยายปัจจุบัน อันเป็นเหตุให้เรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ เสื่อมหายไป และเรื่องแปลจากต่างประเทศมีมากขึ้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว นับได้ว่า วรรณกรรมของไทยเจริญสูงสุดกว่ายุคใด ๆ และมีทั้งความเรียง โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน รวมทั้งบทละคร ละครรำ ละครร้อง และละครพูด พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์ไว้มากมาย ทั้งความเรียง คำประพันธ์ มีทั้งประวัติศาสตร์ โบราณคดี บทปลุกใจ บทละคร การเมือง เช่น เรื่องเที่ยวเมืองพระร่วง ปลุกใจเสือป่า หัวใจนักรบ ปลอญแก่ โพงพาง ขอมดำดิน นารายณ์สิบปาง ท้าวแสนปม วิวาทพระสมุทร พระนลคำหลวง บ่อเกิด รามเกียรติ์ มัทนพาธา สาวิตรี เป็นต้น พระราชนิพนธ์ของพระองค์แพร่หลายมาก แม้ในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังมีที่สำคัญ ๆ และนักเขียนสารคดีและนวนิยายเกิดขึ้นอีก มีไม่น้อย เช่น พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ หรือ น.ม.ส. ผู้ทรงนิพนธ์เรื่องกนกนครคำฉันท์ พระนลคำฉันท์ ลิลิตสามกรุง เป็นต้น

5. ศิลปกรรม

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้ย้ายพระมหามณเฑียรไปยังผากตะวันตก โดยให้สร้างสถานที่สำคัญ ๆ ของแผ่นดินไว้ให้ปรากฏ คือ พระบรมมหาราชวัง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระบรมราชวัง และวัดวชิราลงคม ตลอดจนค่ายคูป้อมปราการนั้น โปรดให้ยึดหลักศิลปกรรมไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาไว้ซึ่งศิลปกรรมของไทยไว้ต่อไป แม้การสร้างของใช้ของทางราชการ เช่น เรือพระที่นั่ง ราชรถ เครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค เป็นต้น ก็โปรดให้สร้างแบบไทย ๆ รวมทั้งได้ทรงสนับสนุนนาฏศิลป์และวิจิตรศิลป์ต่าง ๆ ให้บริบูรณ์เหมือนเช่นในกรุงศรีอยุธยา ด้วยพระราชประสงค์ประกาศให้เป็นที่ยอมรับทราบกันโดยทั่วไปว่า เมืองไทยและชาติไทยได้ดำรงคงความเป็นเอกราชได้แล้วอย่างรวดเร็ว

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงขยายพระบรมมหาราชวังออกไปทางใต้ให้มีบริเวณกว้างขวางยิ่งขึ้น และได้ทรงปรับปรุงสร้างสวนขวาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระบรมชนกนาถ ได้สร้างไว้สำหรับประพาสในบริเวณพระราชวัง แต่ไม่บริบูรณ์เหมือนกรุงศรีอยุธยา พระองค์ก็มีพระ

ราชดำริเห็นว่า ช่างไทยฝีมือดีมีมากขึ้นแล้วควรส่งเสริมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป จึงโปรดให้พระเจ้าอุทุมพร เสด็จมาประทับที่เมืองนครราชสีมา (รัชกาลที่ 3) เป็นแม่กองระดมช่างไทยสร้างกันอย่างสุดฝีมือ ปรากฏเกียรติยศไปถึงบรรดาประเทศใกล้เคียง แม้การช่างถมที่เรียกว่า ถมนครว นั้น รัชกาลที่ 2 ก็ทรงบำรุงให้เกิดขึ้น โดยโปรดให้เจ้าพระยานคร (น้อย) ผู้สำเร็จราชการเมืองนครราชสีมาจัดการบำรุงขึ้น พระองค์เองทรงเป็นศิลปินรอบด้าน ทางวรรณคดีทรงพระปรีชาสามารถเพียงไรก็ได้กล่าวมาแล้ว ทางดนตรีก็ปรากฏว่ามีฝีมือพระหัตถ์ดีมาก เพลงบุหลันลอยเลื่อน หรือเพลงสรรเสริญพระจันทร์ และเรื่องซอสามสาย เป็นประจักษ์พยานในเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดีของนักแต่งเพลง และผู้ที่มีรสนิยมเพลงไทยเดิม ทางจิตรศิลป์ ได้ทรงสลักบานประตูวิหารวัดสุทัศน์-เทพวรารามได้อย่างไม่มีใครจะมีฝีมือเสมอเหมือน ทรงพระกรุณาสืบสนุนศิลปินทุกทางแม้สุนทรภู่กวีผู้ยิ่งใหญ่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ทรงชุบเลี้ยงมาก่อน กล่าวกันว่าพระองค์คือผู้ที่ทรงวางมาตรฐานแห่งศิลปกรรมของชาติไว้แต่ครั้งนั้นสืบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน ศิลปินสำคัญอีกท่านหนึ่งในรัชกาลนี้ คือสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี ก็ได้ทรงสนพระทัยในจิตรศิลป์ต่าง ๆ ทรงริเริ่มประดิษฐ์ของงาม ๆ ขึ้นหลายอย่าง เช่น เกรินบันไดนาถสำหรับใช้เลื่อนพระโกศ ทรงประดิษฐ์ทำรางาม ๆ จนได้รับความยกย่องจากนาฏศิลป์ทั้งหลายในฐานะอาจารย์ในสมัยนั้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ นั้น บรรดาศิลปสถานต่าง ๆ ที่สร้างไว้แต่รัชกาลที่ 1 ร่วงโรยลงด้วยอายุชีย จึงมีการซ่อมแซมอย่างแข็งขันทุกทาง เมื่อแรกสร้างพระมหาราชวังในรัชกาลที่ 1 นั้น พระราชวังบวรหรือวังหน้า สร้างอย่างใหญ่โตงดงามกว่าพระบรมมหาราชวังหรือวังหลวง และสร้างเป็นตึกทั้งสี่ชั้น ส่วนพระบรมมหาราชวังสร้างด้วยไม้เสียโดยมาก เว้นแต่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และพระมหาปราสาทราชมนเฑียรเท่านั้นที่สร้างด้วยอิฐถึงรัชกาลที่ 3 นี้ ทรงเปลี่ยนเป็นสร้างด้วยอิฐทั้งหมด วัดวาอารามสำคัญ ๆ นอกพระบรมมหาราชวัง ก็ทรงซ่อมแซมปฏิสังขรณ์ปรับปรุงเปลี่ยนมากมาย แต่อย่างไรก็ดี ในรัชกาลนี้ศิลปกรรมได้น้อมไปทางจีนบ้าง เพราะได้ติดต่อกับคนจีนมาก พระองค์ทรงสนับสนุนศิลปินทุกด้าน เว้นไว้แต่นาฏศิลป์

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์

โบราณสถานหลายแห่ง เช่น พระปฐมเจดีย์ นครปฐม พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ลพบุรี พระราชวังจันทร์เกษม พระนครศรีอยุธยา ทรงสร้างพระราชวังในส่วนภูมิภาค เช่น พระนครศรีอยุธยา (เขาวัง) ที่เพชรบุรี สถาปัตยกรรมในรัชกาลนี้ที่สร้างขึ้นใหม่ เลียนแบบตะวันตก แต่ตัวอาคารนั้นโปรดแบบไทย

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทางด้านสถาปัตยกรรม พระองค์ได้ทรงจัดสร้างและซ่อมแซมไว้มาก บางแห่งมีศิลปแบบตะวันตกเกือบอยู่ด้วย เช่น พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นต้น ที่เป็นแบบตะวันตกล้วน ๆ ก็มีวัดนิเวศธรรมประวัติที่บางปะอิน และพระที่นั่งอนันตสมาคม บ้านเรือนของชาวบ้านก็สร้างแบบตะวันตกมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ในรัชกาลนี้ก็ยังมีช่างไทยที่สามารถอยู่ เช่น สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งทรงพระปรีชาสามารถทางวาดภาพแบบไทย ลายไทย และยังทรงผสมผสานความรู้แบบตะวันตกให้เข้ากับแบบไทยได้อย่างดียิ่ง

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระราชหฤทัยในศิลปกรรม ประวัติศาสตร์ และวรรณคดีมาก ทรงนำทางในความนิยมศิลปแบบไทย ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อน ทางนาฏศิลป์ทรงสนับสนุนทั้งศิลปิน ทั้งการแสดงโขนละครของไทย ได้ทรงพระราชนิพนธ์บทโขนละครขึ้นเป็นจำนวนมาก รวมทั้งทรงดัดแปลงละครพูดจากตะวันตกมาเป็นไทย

ความองกงามของศิลปกรรมของไทยได้ทวีขึ้น ตามแบบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดมาจนถึงปัจจุบัน

และอีกอย่างหนึ่งซึ่งตกทอดมาถึงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว ได้พระราชทานหนังสือทั้งไทยและต่างประเทศตลอดจนพระนิพนธ์ต่าง ๆ ของรัชกาลที่ 6 จัดเป็นหอสมุดชิราวุธ ซึ่งต่อมาทั้ง หอพระสมุดวชิรญาณที่สร้างขึ้นในรัชกาลที่ 5 และหอพระสมุดวชิราวุธก็ได้รวมกันเป็นหอสมุดแห่งชาติปัจจุบัน

6. ศาสนา

พระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพุทธมามกะ และเอกอัครศาสนูปถัมภ์ ดังนั้น พระมหากษัตริย์ไทยจึงมีนค่งในหลักธรรมของพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ประเทศไทย

ได้ยอมรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ก็มีได้ทรงละเลยศาสนาและศาสนิกของศาสนาอื่นที่เคยไทยยอมรับนับถือ เพราะทรงตระหนักในแก่นแท้ของศาสนาทุกศาสนาว่าต้องการให้คนเป็นคนดีทั้งสิ้น จึงทรงอุปถัมภ์บำรุงศาสนาทุกศาสนาโดยธรรม

พระมหากษัตริย์ไทยแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงทะนุบำรุงพระศาสนาเป็นอย่างดียิ่ง และโดยลำดับดังนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงปฏิบัติพระองค์ในฐานะที่ทรงเป็นพุทธมามกะอย่างดียิ่ง ตามประเพณีของไทยมาแล้วตั้งแต่เสด็จขึ้นครองราชย์ กล่าวคือ ทรงผนวชเมื่อมีพระชนมายุได้ 21 พรรษา ขณะที่ยังรับราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ณ วัดมหาพลาย 1 พรรษา เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็ทรงเอาพระราชหฤทัยใส่ในการพระศาสนาตลอดมา เป็นต้นว่า ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามตามพระราชประเพณีการสร้างวัดในพระบรมมหาราชวัง ทรงปฏิสังขรณ์วัดที่มีอยู่เดิม 13 วัด มีวัดพระเชตุพนฯ และวัดสระเกศ และสมเด็จพะบรมราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท ทรงปฏิสังขรณ์วัดสลักเป็นวัดมหาธาตุ เป็นต้น โปรดให้เชิญพระพุทธรูปโบราณที่ถูกทอดทิ้งให้ชำรุดทรุดโทรมตามวัดร้างในพระนครศรีอยุธยา และเมืองเหนือมาซ่อมแล้วประดิษฐานไว้ในพระอารามที่ทรงปฏิสังขรณ์รวมทั้งสิ้น 1,200 องค์ โปรดให้สังคายนาและสร้างพระไตรปิฎกที่ถูกต้องเป็นฉบับหลวงสำหรับพระอารามทั้งปวง ทรงบาตรและเลี้ยงพระ และสดับพระธรรมเทศนาทุกวัน ทรงกวาดขึ้นความประพฤติของพระสงฆ์เพื่อความบริสุทธิ์ผุดผ่องของพระศาสนา

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาสืบสนองพระราชจริยวัตรของพระบรมชนกนาถ เช่น ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงสร้างและบูรณะปฏิสังขรณ์วัดที่ยังไม่เสร็จในรัชกาลที่ 1 ให้บริบูรณ์ ทรงซ่อมและสร้างพระไตรปิฎกที่ขาดหายไปเพิ่มเติม และปรับปรุงการศึกษาพระศาสนาให้เจริญงอกงาม การที่ทางพระพุทธศาสนามีการศึกษาพระปริยัติธรรมมีเปรียญถึง 9 ประโยค ก็ในรัชกาลนี้ พระราชพิธีวิสาขบูชาอันเป็นประเพณีสำคัญทางพระพุทธศาสนา เพราะเนื่องด้วยเป็นวันประสูติ วันตรัสรู้ และวันเสด็จสู่พระนิพพานของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เกิดขึ้นในรัชกาลนี้

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ทรงผนวชที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ทรงสร้างวัด 3 วัด ทรงปฏิสังขรณ์และอนุเคราะห์ผู้อื่นปฏิสังขรณ์อีก 45 วัด ทรงสร้างพระไตรปิฎกเพิ่มเติม ขยายการศึกษาพระปริยัติธรรม ตลอดจนการแปลพระไตรปิฎกเป็นภาษาไทย โปรดให้ภิกษุสามเณรเข้าไปเรียนพระปริยัติธรรมที่พระที่ได้ทรงปฏิสังขรณ์แล้ว วัดนี้ได้ชื่อว่า เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกในประเทศไทย และที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ พระพุทธศาสนาเกิดมีนิกายอีก 1 นิกายคือ ธรรมยุติกนิกาย ซึ่งสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ 4) ได้ทรงบัญญัติขึ้นขณะที่ทรงผนวชอยู่ในรัชกาลที่ 3 นี้ ตลอดจนชาวต่างประเทศนำคริสต์ศาสนาเข้ามาเผยแพร่ภายในประเทศก็ได้ทรงขัดขวางแต่อย่างใด

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงนั่งดุสิตมหาปราสาทเต็มทั้ง 4 มุข โปรดให้จารึกข้อความอันเป็นพระพุทธศาสนาและตำราอันเป็นวิชาความรู้ต่าง ๆ บนแผ่นศิลาในบริเวณพุทธาวาสวัดพระเชตุพนฯ หลังจากผนวชอยู่ตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแตกฉาน และทรงสามารถตั้งคณะธรรมยุติกนิกาย ตลอดจนทรงสามารถเข้ากับชาวต่างประเทศได้ เพราะทรงมีความรอบรู้ในภาษาต่างประเทศเป็นอย่างดี เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วทรงอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ทั้งมหานิกายและธรรมยุติกนิกาย มิได้มีการแตกร้างในวงการพระพุทธศาสนาแต่อย่างใด ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามตามราชประเพณีพิเศษจากรัชกาลอื่น ๆ ก็คือทรงทำในต่างจังหวัดมาก ตลอดจนทำทางพระราชไมตรีกับนานาประเทศ เช่น ติดต่อกับอังกฤษในอินเดีย ด้วยเรื่องพระพุทธศาสนา ทรงทะนุบำรุงพระจีนพระญวน ซึ่งเป็นพระในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน อีกด้วย

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นพระภิกษุตามพระราชประเพณี โปรดให้พระภิกษุสงฆ์ทรงปริยัติธรรมชำระพระไตรปิฎกแล้วพิมพ์เป็นภาษาไทย ทรงรับพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาจากอินเดียมาบรรจุไว้ที่พระเจดีย์ภูเขาทอง ตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. 123 ขึ้น ให้พระสงฆ์ปกครองกันเอง มีมหาเถรสมาคมเป็นหลัก ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์วัดขึ้นมาก ที่สำคัญมากคือ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ซึ่งสร้างด้วย

ศิลปกรรมไทยอันยอดเยี่ยม

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชเป็นพระภิกษุภายหลังจากที่ได้เสด็จกลับจากการศึกษา ณ ต่างประเทศแล้ว แม้จะมีได้ทรงสร้างวัดขึ้นใหม่แต่ก็ได้โปรดให้สร้างสถานศึกษาซึ่งมีสถาปัตยกรรมเช่นเดียวกับวัด คือ ร.ร.วชิราวุธวิทยาลัย ทั้งนี้ก็เพราะทรงมีพระราชดำริว่า วัดในประเทศไทยมีมากแล้ว จึงได้แต่พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในทางบูรณะปฏิสังขรณ์ให้ยืนยงคงทนต่อไป และยังทรงพระราชนิพนธ์เรื่องทางพระพุทธศาสนาขึ้นหลายเรื่อง เช่น พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร เทศนาเสือป่า เป็นต้น

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงผนวชภายหลังเสด็จกลับจากทรงศึกษาวิชาทหาร ณ ต่างประเทศ เมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชย์แล้ว ในฝ่ายพระศาสนาได้ทรงอาราธนาพระราชาคณะให้ชำระพระไตรปิฎกอีกครั้งหนึ่ง โดยให้ตรวจสอบทานกับพระไตรปิฎกของลังกา พม่า และของสมาคมบาลีปกรณ์ของอังกฤษ แล้วพิมพ์ขึ้นใหม่หลายครั้ง รัชกาลที่ 5 ทรงห่วงใยในความประพฤติของเด็กไทยมาก จึงโปรดให้แต่งหนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็กขึ้น แล้วให้กระทรวงศึกษาธิการพิมพ์แจกไปยังโรงเรียนต่าง ๆ และยังมีการประกวดอยู่ในปัจจุบัน

พระราชกรณียกิจในสมัยปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ

พระมหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ยังคงดำรงอยู่ในฐานะองค์พระประมุขของชาติภายใต้รัฐธรรมนูญ พระองค์ทรงใช้พระราชอำนาจทางการบริหาร โดยคณะรัฐมนตรี ทรงใช้พระราชอำนาจทางนิติบัญญัติทางสภาผู้แทนราษฎร และทรงใช้พระราชอำนาจทางตุลาการทางศาลเมื่อได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว

แต่หลักสำคัญที่องค์พระมหากษัตริย์ยังทรงรับพระราชภาระเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่อาณาประชาราษฎร์ตามหลักแห่งทศพิธราชธรรม 10 ประการ และสังคหวัตถุ 4 ประการยังคงมีอยู่ ดังจะเห็นได้ว่า พระองค์ยังทรงเป็นองค์รวมแห่งสามัคคีธรรม เป็นองค์นำรักษาเอกราช เป็นองค์นำชาติเกียรติไกร และเป็นองค์นำไทยให้ไพบูลย์ ดังที่สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (จวน อุฏฐายี) ได้ตรัสไว้ดังจะได้พิจารณาพระราชกรณียกิจที่สำคัญแต่ละรัชกาลที่ได้ทรงบำเพ็ญอันเป็นเหตุก่อให้เกิดความนิยมไทยโดยลำดับ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อวันที่ 2 มีนาคม พ.ศ. 2477 ซึ่งเป็นวันเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ ขณะนั้นพระองค์ทรงมีพระชนมายุ 9 พรรษา และประทับอยู่ ณ เมืองโลซานน์ ประเทศสวิส ดังนั้นจึงมีคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จนกว่าจะทรงบรรลุนิติภาวะ เนื่องจากรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์นี้มีระยะสั้น และพระองค์ประทับอยู่ในต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ ด้วยเหตุแห่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ดังกล่าว แต่ก็มีเรื่องความนิยมไทยเกิดขึ้นในรัชสมัยนี้ ดังปรากฏในพระราชบัญญัติและพระราชกฤษฎีกา ตลอดจนประกาศที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมดังกล่าวมาแล้วในตอนต้น และยังมีรัฐนิยมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลของ วทฒว จอมพล ป. พิบูลสงคราม และมีประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีชี้แจงลักษณะของรัฐนิยมไว้ตอนหนึ่งว่า

“การสร้างคามถาวรกับการสร้างคามวัฒนันั้น วิธีการไม่เหมือนกัน การสร้างคามถาวรอาจอาศัยกฎหมายบังคับได้ แต่การสร้างคามวัฒนันั้น ไม่สะดวกที่จะใช้กฎหมาย รัฐบาลจึงได้จัดให้มีระเบียบการอันหนึ่งขึ้นเรียกว่า รัฐนิยม

รัฐนิยมมีลักษณะเช่นเดียวกับพระราชนิยมในสมัยก่อน ผิดกันแต่ว่า พระราชนิยมเป็นมติของพระมหากษัตริย์พระองค์เดียว ส่วนรัฐนิยมเป็นมติของรัฐ ซึ่งตั้งขึ้นโดยอนุโลมตามมติมหาชนเป็นประเพณีนิยมประจำชาติ”

รัฐบาลนี้ได้ออกรัฐนิยมอีกหลายฉบับ โดยเฉพาะรัฐนิยมฉบับที่ 5 ที่ต้องการสร้างคามนิยมไทยว่า

“1. ชาวไทยพึงพยายามบริโภคแต่อาหารอันปรุงจากสิ่งซึ่งมีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย

2. ชาวไทยพึงพยายามใช้เครื่องแต่งกายด้วยวัตถุที่มีกำเนิดหรือทำขึ้นในประเทศไทย

3. ชาวไทยพึงพยายามช่วยกันสนับสนุนงานอาชีพการเกษตร พาณิชย อุตสาหกรรม และวิชาชีพของคนไทยด้วยกัน

4. กิจการสาธารณูปโภคอันใดที่รัฐบาลหรือชาวไทยจัดให้มีขึ้นแล้ว ชาวไทยพึงพยายามใช้และสนับสนุน

5. ชาวไทยผู้ประกอบการเกษตร พาณิชย อุตสาหกรรม งานอาชีพ หรือ วิชาชีพอื่นได้รับการสนับสนุนโดยรัฐนิยมฉบับนี้ ต้องพยายามรักษามาตรฐานปรับปรุงคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น และดำเนินกิจการนั้น ๆ ด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทุกประการ”

นี่คืองานที่รัฐบาลพยายามจะให้เกิดความนิยมไทยขึ้น ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

ส่วนในรัชกาลปัจจุบัน พระองค์ก็ยังทรงดำรงอยู่ในฐานะเป็นที่เกิดทุนของประชาชนชาวไทย เพราะทรงมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม และเพื่อให้ท่านผู้อ่านได้เห็นความสำคัญของพระราชกรณียกิจที่ทรงกระทำเพื่อประชาชน จึงขอเนาเอาคำนำในหนังสือโครงการตามกระแสพระราชดำริ ซึ่งรัฐบาลได้พิมพ์เผยแพร่ได้เน้นถึงพระมหากรุณาธิคุณแก่พสกนิกรดังนี้

“วันที่ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2518 เป็นอภิลักขิตกาลสำคัญยิ่ง ด้วยเป็นวาระที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงพระเจริญพระชนมายุครบ 4 รอบ ทั้งจะเป็นปีที่ 30 นับตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเมื่อปีพุทธศักราช 2489 เป็นต้นมา สำนักนายกรัฐมนตรีดำริเห็นว่าในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ควรจะได้นำเรื่องราวและเอกสารอันแสดงพระราชจริยาวัตร กับทั้งพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับการอำนวยการประโยชน์สุขแก่ชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนโดยทั่วไป จัดพิมพ์เป็นเล่มสมุดขึ้นไว้เป็นหลักฐานเพื่อเกิดทุนและเฉลิมพระเกียรติในสมัยอันเป็นมหามงคลนี้

โดยที่โครงการที่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานไว้ ได้เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2496 จึงสมควรจะได้กล่าวถึงการเริ่มต้นของโครงการโดยสังเขป กล่าวคือ นับตั้งแต่ได้เสด็จพระราชดำเนินกลับจากทรงศึกษาในประเทศสวิส ใน พ.ศ. 2494 แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ได้ทรงมีพระราชหฤทัยผูกใฝ่ในทุกข์สุขของราษฎร และทรงมีพระราชปรารภณาทิจะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรให้ทั่วทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นในป่าลึก หรือขุนเขาอันทุรกันดาร ทั้งสองพระองค์ได้ทรงเลือกเสด็จพระราชดำเนินไปภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นแห่งแรก และได้ทรงใช้เวลาเยี่ยมราษฎรโดยใกล้ชิดเป็นเวลา 20 วัน จึงเสด็จพระราชดำเนินกลับ ต่อจากนั้นก็เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎร

ในจังหวัดภาคเหนือและภาคใต้ก็อีกตามลำดับ รวมทั้งจังหวัดภาคกลางอื่น ๆ ทั่วประเทศ ทำให้ทรงทราบถึงความเดือดร้อนต้องการของราษฎร จึงได้ทรงเริ่มกำหนดโครงการแรก แล้วเพิ่มขึ้นเป็นลำดับจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะที่เสมือนว่า ความทุกข์สุขของราษฎรเป็นความทุกข์สุขส่วนพระองค์

ในการศึกษาพิจารณาโครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ประเภทต่าง ๆ ที่จัดพิมพ์ขึ้นนี้ ย่อมจะทำให้ผู้อ่านซาบซึ้งและประทับใจในคุณค่าและพระมหากรุณาธิคุณอันล้นเกล้าล้นกระหม่อมหลายประการคือ

1. ความประทับใจในพระอัจฉริยภาพที่ทรงคุณลักษณะแห่งความเป็นผู้นำของชาติอย่างครบถ้วน ทรงเล็งเห็นและวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ อย่างถูกต้อง แล้วทรงแผ้วถางทางที่จะแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงมีพระอัจฉริยะในการโน้มน้าวใจคนให้สามารถรวมกำลังรวมทุนและทรัพยากรที่จำเป็น นำมาประกอบในการหาข้อมูลสำหรับจัดวางแผนและโครงการด้วยพระราชวิจารณ์อันสุขุมคัมภีรภาพทุกขั้นตอน ทั้งทรงมีพระอัจฉริยะในการพระราชทานความบันดาลใจให้ผู้ที่เข้าร่วมในการดำเนินโครงการ ใช้ความเพียรพยายามอย่างเต็มที่เพื่อสร้างความสำเร็จสมดังพระราชปณิธาน

2. ความซาบซึ้งในคุณค่าแห่งลักษณะและคุณประโยชน์ของโครงการต่าง ๆ ที่ได้ทรงริเริ่มด้วยความเอาพระราชหฤทัยใส่ ซึ่งในสายตาของนักเศรษฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ต้องยอมรับว่าเป็นการตรงกับความต้องการของปัญหาหลักทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทย เพราะเห็นได้ว่า โครงการส่วนใหญ่ นั้นมุ่งที่จะแก้ปัญหาทางเกษตรกรรม หรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตร เป็นการตรงกับข้อเท็จจริงแห่งวิวัฒนาการทางเศรษฐกิจของไทย ในเมื่อร้อยละ 80 ของประชากรอยู่ในสาขาเกษตรตามชนบท ประชากรเหล่านี้ส่วนมากเป็นชาวนาชาวไร่ที่ยากจน และอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต้องการเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ ทรงเห็นด้วยว่าประเทศไทยเป็นประเทศกสิกรรมมาแต่เดิม และจะต้องเป็นอยู่ต่อไปในอนาคต จึงทรงมุ่งมั่นที่จะแก้ฐานะของเกษตรกรผู้ยากจนและตกอยู่ในสภาพล้าหลัง อันเนื่องมาจากการที่ต้องเช่าที่ดิน หรือมีที่ดินไม่เพียงพอทำมาหาเลี้ยงชีพ บ้างต้องกู้หนี้ยืมสินเพราะผลผลิตไม่อำนวย ต้องเสียดอกเบี้ยสูง จนบางรายถึงหนี้สินล้นพ้นตัว ด้วยการส่งเสริมฐานะความเป็นอยู่ของ

เกษตรกรเหล่านั้นให้สามารถพึ่งตนเองได้ และมีฐานะเป็นปึกแผ่นมั่นคง ซึ่งถ้าทำได้สำเร็จ และแผ่ขยายไปทั่วประเทศก็จะมีผลให้ประเทศไทยของเรามีความมั่นคงแข็งแรงในทางเศรษฐกิจ อยู่ในฐานะเป็นที่ยอมรับนับถือของประเทศเพื่อนบ้านโดยรอบ โครงการต่าง ๆ ที่ได้ทรงวางขึ้นนั้น ได้กำหนดแนวทางที่จะแก้ปัญหาหลักดังกล่าวข้างต้นด้วยวิธีเริ่มและสาริตให้เห็นจากตัวอย่างจริง ๆ ดังตัวอย่างที่จะเห็นได้ต่อไปนี้

2.1 โครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ ซึ่งนับเป็นโครงการที่มีประโยชน์มหาศาล เป็นตัวอย่างที่ดีของการวางแผนโดยสมบูรณ์ (Comprehensive Planning) ทรงเริ่มเป็นแห่งแรกเมื่อ พ.ศ. 2507 ที่บริเวณหุบกะพง อำเภอบางสะพาน จังหวัดเพชรบุรี แห่งที่สอง ที่ดอนขุนห้วยในอำเภอและจังหวัดเดียวกัน แห่งที่สาม ที่ตำบลหนองปลับ อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และแห่งที่สี่ ที่หมู่บ้านทุ่งลุยลาย อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ โดยทรงวางขึ้นตอนดังนี้

(ก) เลือกหาที่ดิน ทำการวิจัยพื้นที่และค้นคว้าหาข้อมูลจากการทดลองปลูกพืช แล้วทำการบุกเบิกที่ดิน สร้างบ่อน้ำและสิ่งจำเป็นให้เกษตรกรจำนวนน้อยเข้าทดลองทำการเพาะปลูก

(ข) เมื่อปรากฏผลในทางดีจึงขยายที่ดินให้ราษฎรที่ต้องการช่วยตัวเอง และช่วยเหลือซึ่งกันและกันเข้าทำกิน โดยจัดสรรที่ดินให้เพียงพอตามแผนผังและกฎเกณฑ์ที่วางไว้ แล้วจัดตั้งเป็นหมู่บ้านเพื่อให้เกษตรกรพร้อมใจรวมกันเป็นกลุ่มก้อนก่อตั้งสหกรณ์การเกษตรขึ้นสำหรับประโยชน์ในการอาชีพของตน และเพื่อให้มีทุนหมุนเวียนในการใช้จ่ายในระยะเริ่มแรก โดยอาศัยความร่วมมือของทางราชการ สหกรณ์จะเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ที่ดินเป็นส่วนรวม เพื่อรักษาไว้มิให้ที่ดินที่เกษตรกรได้เข้าทำกินแล้วหลุดมือไปได้ สำหรับเกษตรกรผู้เป็นสมาชิกจะได้รับสิทธิทำกินในที่ดินที่ได้รับจัดสรรตลอดไปชั่วลูกชั่วหลาน สหกรณ์ยังมีหน้าที่รับซื้อพืชผลและหาตลาด จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภคและของใช้ที่จำเป็นมาจำหน่ายแก่สมาชิก และอาจขยายให้เป็นรูปสหกรณ์นอกประสงค์ต่อไป

(ค) ดำเนินการพัฒนาหมู่บ้านสหกรณ์ด้วยการสร้างถนน พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรและการบริโภค พัฒนาการปลูกพืช การบำรุงที่ดิน การปลูกหญ้า การเลี้ยงโคพันธุ์ การทำและใช้ปุ๋ยคอกแทนปุ๋ยเคมี การฝึกสอนวิชาชีพที่บุคคลในครอบครัวจะทำได้ในยามว่าง เช่น การจักสาน การจัดสร้างโรงงานสำหรับผลผลิต

ในหมู่บ้าน เช่น โรงงานบ่มกล้วย เป็นต้น

(ง) จัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเกษตร ทั้งศูนย์ย่อยและศูนย์ใหญ่ เพื่อทำหน้าที่อบรมให้สมาชิกในหมู่บ้านสหกรณ์มีความสามัคคีและเมตตาจิตซึ่งกันและกันเพื่อให้สามารถพึ่งตนเองได้ และให้ตระหนักในบุญคุณของรัฐบาลที่ช่วยบุกเบิกที่ดินและให้ความช่วยเหลืออื่น ๆ และเปิดโอกาสให้ผู้สนใจเข้าชมนกกิจการโดยผ่านคณะกรรมการหมู่บ้านสหกรณ์

กิจการอันเกี่ยวกับส่วนรวมของหมู่บ้านสหกรณ์จะดำเนินไปภายใต้ความรับผิดชอบของคณะกรรมการหมู่บ้านสหกรณ์นั้น ๆ ซึ่งสมาชิกสหกรณ์เลือก โดยมีประธานกรรมการและกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ประมาณ 12 หรือ 16 คน

การดำเนินโครงการพัฒนาที่ดินตามพระราชประสงค์ที่กล่าวมานี้ ปรากฏว่าได้รับผลเป็นที่พอพระราชหฤทัย ดังนั้นในปลายพุทธศักราช 2517 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานพระบรมราชโองการให้สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ดำเนินการปฏิรูปที่ดินในที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ที่มีอยู่ตามจังหวัดต่าง ๆ เพื่อเร่งขยายความช่วยเหลือแก่เกษตรกรที่ยากจนต่อไป และเมื่อได้มีการประกาศพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดิน พุทธศักราช 2518 ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราโชบายนี้แก่รัฐบาล พร้อมกับพระราชทานที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ทั้งหมดจำนวน 51,967 ไร่ 95 ตารางวา เพื่อวางโครงการปฏิรูปที่ดินเป็นตัวอย่างแก่เจ้าของที่ดินอื่น ๆ ดังปรากฏตามสำเนาประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 5 กันยายน พุทธศักราช 2518 ส่วนค่าที่ดินที่จะได้รับตอบแทนตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติดังกล่าวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานให้เป็นกองทุนสำหรับดำเนินการจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรตามแบบสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง จำกัด อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ในความควบคุมของคณะกรรมการที่ปรึกษาการปฏิรูปที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์

2.2 โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา ซึ่งเป็นโครงการอีกประเภทหนึ่งที่ได้พระราชทานพระราชดำริและข้อแนะนำให้จัดทำขึ้นในท้องที่ตามภูเขาสูงทางภาคเหนือที่มีสภาพพื้นที่แตกต่างกับที่ราบ แต่ก็เป็นไปเพื่อพระราชทานพระบรมราชนุเคราะห์

แก่ราษฎรชาวเขาในด้านการเกษตรและการครองชีพ โดยได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแนะนำให้จัดตั้งศูนย์โครงการขึ้นในหมู่บ้านชาวเขามากมายหลายแห่ง และวางมาตรการช่วยเหลือแนะนำต่าง ๆ กันไป ตามความเหมาะสมของแต่ละศูนย์ เช่น การทดลองปลูกพืชเมืองหนาว การเลี้ยงสัตว์ การเพาะปลูกพืชไร่ การทำอาหารสำเร็จรูป เป็นต้น

2.3 โครงการขุดคลองระบายน้ำ โครงการประเภทนี้แม้จะไม่มีปัญหาสลับซับซ้อนมากเหมือนโครงการพัฒนาที่ดิน แต่ก็ต้องการผู้นำที่สามารถเข้าใจถึงปัญหาและมองเห็นทางแก้ที่มีประสิทธิภาพในอันที่จะนำเอาหลักทรัพยากรมาใช้ให้เกิดประโยชน์ หรือทำให้พื้นที่ดินเปลี่ยนสภาพมาใช้ในการเพาะปลูกได้โดยพ้นจากภัยธรรมชาติ นับเป็นงานที่น่าจะประเมินและเสาะแสวงคว้า จะมีในแหล่งใดอีกที่ควรจะได้รับ การดัดแปลงแก้ไขและจัดวางโครงการเพิ่มขึ้น

2.4 โครงการฝนเทียม เป็นโครงการอีกประเภทหนึ่งที่ทรงเห็นว่าจะเป็นทางช่วยชุบชีวิตพืชไร่เป็นบริเวณกว้างขวางมิให้สูญเสียโดยสิ้นเชิง ในกรณีที่เกิดฝนแล้งผิดปกติ เป็นเครื่องช่วยเหลือในด้านการเกษตรในกรณีฉุกเฉิน ซึ่งจะเป็นคุณประโยชน์ต่อราษฎรอย่างยิ่ง ประชาชนจึงเรียกชื่อว่าเป็น “ฝนหลวงพระราชทาน” หรือ “ฝนหลวงพิเศษ” ทั้งยังเลื่องลือออกไปยังประเทศอื่น ๆ ในเอเชีย จนมีการแสดงความสนใจใคร่จะได้รับทราบและได้มาดูวิธีปฏิบัติงานของโครงการนี้ แม้ว่าจะยังทรงถือว่าอยู่ในขั้นวิจัยและทดลองกระทำอยู่

2.5 โครงการปลูกป่า เป็นหัวใจสำคัญอีกอย่างหนึ่งของการเกษตรในการสร้างทรัพยากรอันมีค่าสำหรับอนาคต เพื่อชดเชยความสูญเสียป่าไม้ที่ถูกตัดและนำมาใช้รวมทั้งที่ลักลอบโค่นล้มทำลายลงไปอย่างน่าวิตกว่าจะทำให้ดินน้ำสาธารเกิดการตื้นเขินแห้งแล้ง ในเวลาเดียวกัน โครงการนี้ย่อมจะช่วยรักษาแหล่งน้ำสำหรับใช้ในเกษตรกรรม และช่วยลดอุทกภัยอีกทางหนึ่งด้วย

3. ในด้านการบริการสังคมนั้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถได้พระราชทานพระเมตตาคุณและพระมหากรุณาธิคุณแก่ประชากรราษฎรทั่วทุกหนทุกแห่ง เป็นที่พึงที่ระลึกตลอดมา ได้ทรงเจริญรอยตามสมเด็จพระบรมมหาชนกในการพระราชทานบริการแพทย์ ดังจะเห็นได้จากโครงการ

แพทย์หลวงพระราชทาน โครงการทันตกรรมพระราชทาน ตลอดจนโครงการแพทย์เคลื่อนที่

4. ในด้านการศึกษาได้ทรงช่วยเหลือด้วยการพระราชทานพระราชดำริและข้อแนะนำในการจัดทำโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการให้ความรู้แก่เด็กและเยาวชนในแขนงวิชาต่าง ๆ โดยจัดพิมพ์ออกเป็นเล่ม ๆ ในรูปที่สามารถจะใช้ศึกษาแบบพ่อแม่สอนลูก พี่สอนน้อง หรือศึกษาด้วยตนเองในระบบครอบครัว นอกจากนั้นทรงมีพระกระแสพระราชดำริเรื่องการสร้างโรงเรียนเพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนโรงเรียนในชนบทที่ห่างไกล ซึ่งได้เกิดเป็นโครงการโรงเรียนร่มเกล้าในจังหวัดนครพนม จังหวัดสกลนคร และจังหวัดนราธิวาสในขณะนี้

สรุปแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายามทุกทางที่จะให้การใช้ทรัพยากรภายในประเทศเป็นประโยชน์เพิ่มขึ้น ทรงหาทางเสริมสร้างและขยายบริเวณที่ดินซึ่งเดิมรกร้างใช้ประโยชน์ไม่ได้ให้กลับใช้เป็นประโยชน์ ด้วยการสำรวจพื้นที่และโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทดลองว่า จะมีวิธีแก้ไขอย่างไร ซึ่งเป็นการถูกต้องกับความต้องการและความจำเป็นแห่งกาลเวลา ในเมื่อพลเมืองนั้นเพิ่มมากขึ้นทุกที แต่ที่ดินภายในประเทศนั้นคงที่หาได้ขยายออกไปด้วยไม่ อีกประการหนึ่งได้ทรงกระทำสิ่งที่ยังขาดอยู่ในปัจจุบันคือการวิจัยด้วยการกระทำและการสาธิต เป็นการพระราชทานประโยชน์อย่างใหญ่หลวงที่จะช่วยให้หน่วยราชการสามารถรับเอาผลงานวิจัยแต่ละเรื่องไปสร้างสรรค์เพิ่มเติม เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติเป็นการแสดงว่าได้ทรงยึดหลักสนับสนุนให้กลมกลืนกับการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล ทั้งพระราชทานพระบรมราชโองาสให้หน่วยราชการและประชาชนได้เข้ามีส่วนร่วมในพระราชดำริโดยตลอด

อนึ่ง โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์ประเภทต่าง ๆ ที่พิมพ์ขึ้นนี้ เป็นเพียงส่วนหนึ่งของพระราชจริยวัตรและพระราชภารกิจซึ่งมีอยู่เนืองนิจการ พสกนิกรของพระองค์ย่อมรู้แจ้งว่าได้ทรงประกอบกรณงานหนักเพียงใด แม้ผู้สื่อข่าวต่างประเทศที่ได้้นำเรื่องเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ไทยไปลงพิมพ์ในนิตยสารต่างประเทศก็เคยเขียนไว้ว่า ในบรรดากษัตริย์ของประเทศต่าง ๆ ในโลก ซึ่งมีอยู่ 25 องค์ ไม่มีพระองค์ใดที่ทรงทำงานหนักเท่าพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์นี้

● บทความนี้เคยลงตีพิมพ์ใน “วารสารไทย” ปีที่ 3 ฉบับที่ 9 (มกราคม-มีนาคม 2526)